

SPINDULYS, PERŠVIEČIANTIS NUEITĄ KELIĄ

Vaikystėje magėjo vieną į kitą sudaužus lauko riedulius patirti svaiginantį akmens gyvybės kvapą. O kiek nušvitimų ir vilčių galvoje išskeldavo geologinis plaktukas vėliau, jau keliaujant upių pakrantėmis ar keliais šliaužiant gręžinių kerno dėžėmis! Nieko nepasakysi, gražus žodžių derinys – auksinis geologo plaktukas. Juo apdovanotas jautiesi lyg įkoptęs į savo kalvos viršūnę, nuo kurios žvelgdamas gali vien džiaugtis ir pasakyti, kokia graži tavo paliekama Žemė, jeigu nebūtų ramybę drumsčiančio spindulio. Kaip kad rentgeno spindulys perskrodžia kūną ir parodo pažeistas jo vietas, šis peršviečia tavo nueitą kelią. Tas aštrus, neapsimestinis klausimas – ar tikrai padariau viską, ką galėjau ir privalėjau padaryti? Jau vien dėl to, kad būčiau pateisinęs savo draugo Rapolo Rajecko man dovanotas mokslininko vežėčias...

Buvome jauni ir traukėme tas vežėčias, nepaisydami, kad girgžda jų ratai. Svarbiausia, jog tai buvo mūsų pačių į savarankišką kelią išbildėjęs Geologijos instituto vežimas. Lyg maištininkų komanda, susirinkę direktoriaus Algimanto Grigelio kambaryje išlydėjome jį kelionėn į Maskvą, į Geologijos ministeriją, kur turėjo spręstis mūsų likimas. 1963 m. netekę Lietuvos mokslų akademijos skydo buvome lyg vėžiagyvis, galįs būti prarytas bet kurios bangžuvės, o pirmiausia Rygoje jau gyvuojančio sąjunginio Jūrų geologijos instituto. Taigi su išsigelbėjimo viltimi nekantriai laukėme sprendimo Maskvoje. Sutarėme, jei jis bus teigiamas, – lauksime telegramos su Cezario žodžiais „*Veni, vidi, vici*“. O kad pašte neįtartų, jog tai šifruotė, lauksime jos suprantama kalba: „*Vania vidiel Viciu*.“ Koks buvo džiaugsmas, kai tokia telegrama ir atėjo!

Džiugėsys ir entuziazmas neblėso kantariai laukiant, kol persikraustysim į naująjį Geologijos institutui suprojektuotą rūmą T. Ševčenkos gatvėje. Dabar iš T. Vrublevskio gatvės pasukę į Nacionalinį muziejų net neįsivaizduojame, jog čia pat kairėje buvusių caro garnizono arklidžių pastate gyvavo mūsų gimtasis institutas vardu „Institut geologii

(Vilnius)“. Šiame pastate buvo vienos durys, greta jų prisiglaudęs bendras tualetas, vienas visiems darbuotojams telefonas, stovėjęs ant stalelio ilgo koridoriaus pradžioje, o prie jo nuolat sėdėjo vienintelio instituto automobilio brezentinio „viliuko“ vairuotojas Tylūnas. Suskambus telefonui, jis atsiliepdavo ir visu garsu pranešdavo: „Talifonas! Ar girdžiat?“

Ir štai atsiraitoję rankoves ėmėmės darbo. Ir ne vien užsidarę savo kambariuose, bet ir nebijodami plačiau pasidairyti, pasikviesti svečių ir iš užsienio. Pirmasis toks buvo trijų Lenkijos specialistų vizitas, su vienu jų, profesoriumi Stanislavu Tyskiu, užsimezgė miela bičiulystė.

1962 m., dar būdami Mokslų akademijos Geologijos ir geografijos institute, į Vilniuje surengtą konferenciją sukvietėme Baltijos šalių ir Rusijos devonistus aptarti devono stratigrafijos ir paleogeografijos problemų. Atvyko net tokie korifėjai, kaip R. F. Hekeris ir D. V. Obručevas. Turėjome, ką jiems parodyti, – stratigrafijos naujienas ir atradimus, paremtus giliaisiais Žemaitijos partijos gręžiniais. Kerno „šeimininkas“ – Žemaitijos partijos viršininkas Vincas Korkutis pakvietė profesorių J. Dalinkevičių būti darbo vadovu, o mane, Petrą Lapinską ir Vytautą Vasiliauską – ataskaitos bendraautoriais.

Aprašinėdami Parovėjos, Stačiūnų, Krekenavos, Ukmergės, Kunkojų, Šešuvies gręžinių kėną keliais nuropojome keliolika tūkstančių metrų! Geriausios idėjos ir paleogeografinės koncepcijos gimdavo būtent čia, klūpant prie kerno dėžių su plaktuku rankoje. Buvo taip svarbu ir įdomu, kad net žiemą, nuo pūgos prisidengę dėžių dangčiais, kartu su P. Lapinsku ieškodavome silūro ir devono ribos... Konferencijos pranešimus 1964 m. pavyko išspausdinti atskiru leidiniu „Pabaltijo devono stratigrafijos ir paleogeografijos klausimai“ (red. V. Karatajūtė-Talimaa, V. Narbutas (rusų k.)). O 1965 m. jau turėjome išspausdintą 1:1 000 000 mastelio litologinių-paleogeografinių žemėlapių atlasą, kurio parengimo darbus puikiai organizavo Jurgis Kėsnėrius.

Šitaip nutiesėme kelią tarptautiniam bendradarbiavimui. Į Estijoje ir Novgorodo srityje vykusį lauko seminarą susirinko daug tų pačių specialistų. Ant Velykajos upės kranto klausėmės ekogeologijos pradininko profesoriaus R. F. Hekerio pranešimo. Po šio seminaro liko ir toks, sakyčiau, jaunatviškos avantiūros prisiminimas. Kaip minėjau, institute turėjome vieną vienintelį „viliuką“. Mokslų akademija neskyrė sunkvežimio, kuriuo paprastai vykdavome į lauko ekspedicijas. Taigi nebuvo kaip nuvažiuoti į Estiją. Ir atsitiko taip, kad tąsyk iš vargšų, atvirkščiai, tapome ponais. Instituto direkcija leido sudaryti sutartį su taksi parku ir visam seminaro laikui gavome šachmatinę „Volgą“! O šaunus ir draugiškas jos vairuo-

tojas dzūkas dažnai ramiausiai perduodavo „Volgos“ vairą man, ne taip seniai įgijusiam vairuotojo teises. Buvo linksma. Prisimenu nuostabaus kelio atkarpą pajūriu nuo Rygos iki Piarnu, kuria grožėjaisi vairuodamas mašiną. Juk tik prie vairo gali pajusti kelio pilnatvę ir grožį... Gerojo angelo ranka saugojo mus ir tada, kai važiuodami vingiuotu žvyrkeliu rytinėje Estijoje vos nenuslydome šalikelėn... Jau įpusėjus seminarui, patraukus Pskovo link, atsirado ir antra šachmatinė „Volga“ – kolegос estai pasekė mūsų pavyzdžiu.

Tas bendradarbiavimo laikas buvo labai smagus. Tada visi gyvenome tuo pačiu jaunatvišku ritmu, dalydamiesi savo atradimais, o kartu ir rungtyniaudami, „kaudamiesi“ už savo prioritetus ir stratigrafines interpretacijas. Prof. J. Dalinkevičiaus dar 1939 m. paskelbtas darbas „Devono stratigrafija ir apatinio karbono transgresijos žymės Lietuvoje“ buvo lyg mūsų tvirtovė, kurią ginti ir stiprinti jautėmės įsipareigoję. Kaip žinoma, tvirtovės ir pilys buvo statomos siekiant ne tik savo žemes apsaugoti nuo priešų, bet ir patiems jų pasigrobtį, pasididinti savo valdas. O sėkmę lemia ginklai – kuo modernesnė ginkluotė, tuo geriau. Vienas moderniausių, toli šaudančių pabūklų ir buvo Vilniaus konferencijoje (1962 m.) mūsų pristatytas apatinis devonas. O jo priežiūra ir tobulinimas mane visam gyvenimui suporavo su Valentina Karatajūte-Talimaa. Tuo labai džiaugiuosi ir sveikinu savo kolegę Valentina, taip pat apdovanotą „Aukšiniu geologo plaktuku“! Mudu kartu pradėjome mokslinio gyvenimo kelią, tik jį nužygiavo daug toliau – nuo Tuvos iki Špicbergeno ir net iki Naujosios žemės. O mudviejų kartu pasiekta ir atrasta „naujoji žemė“ – tai Ukrainos Podolė, nuostabūs Dniestro ir į jį sukrantančių upelių krantai...

◀ Su Valentina Karatajūte-Talimaa Geologijos institute Tiltos gatvėje Nr. 4, 1962 m. (nuotr. iš asmeninio autoriaus archyvo).

Kaip jaunystės skrydį, kupiną fantazijos ir atradimų džiaugsmo, prisimenu dienas ant kerno dėžių su plaktuku ir „piketaške“ (lauko knygutė) rankose, kai diskutuodavome su aistringiu ir įžvalgiu tyrinėtoju V. Vasiliausku. Ne viena jo plyta rado vietą Lietuvos apatinio devono pilyje. Ilgus metus tą pilį tvirtinome ir gražinome kartu su Algimantu Uginčiumi, prigimtinu „tiksluku“, atsidavusiu mineralogų. Be jo kruopštaus darbo nebūtų sumūrytas vienas atraminių pilies kuorų, kurio vardas – „Lietuvos apatinio ir vidurinio devono terigeniniai kompleksai“.

Koja kojon viršutinio karbonatinio devono kelias nueitas su Eduardu Vodzinsku. Jis buvo tikras ieškotojas – „staratel odinočka“, kaip Sibire vadinami aukso ieškotojai. Būdamas, kad sekdavau jo pėdomis. Be tiesioginio darbo, Eduardas prigalvodavo sau įvairiausių naujų užduočių, kad ir, pavyzdžiui, mėgintuvėliuose kaupti smėlį, atvežtą jam iš įvairių pasaulio vietų. Ieškotojo akimis jis žvelgdavo ir į Šiaurės Lietuvos gipso dolomitinį devoną, karstinių procesų apimtą kraštovaizdį, atrasdamas čia daug auksinių įžvalgų.

Ilgiausias bendradarbiavimo laikas vis dar tęsiasi su Augustinu Linčiumi. Su juo, kaip ir su Eduardu, mus vienija gamtos jausmas – rūpestis išsaugoti nesužalotą Lietuvos gamtos grožį ir noras jį garsinti. Pirmoji mano su Augustinu parašyta knyga „Geologinės praeities pėdsakai Lietuvos kraštovaizdyje“, išspausdinta 1969 m., buvo lyg paraiška dėl visos tolesnės gamtotyrinės ir gamtosauuginės veiklos. Knygoje „Devono uolienų karstas ir aplinkosaugos problemos Šiaurės Lietuvoje“ ir vėliau mūsų išleistose knygose apie Biržų ir Pasvalio krašto geologinius ir istorinius paminklus Augustino tekstai pasižymėjo išradingumu ir preciziška faktų analize. Rengiant karstinio regiono ekologinės žemdirbystės programą („Tatulos“ programa“) ir jos pagrindą vykdant kompleksinį ekologinį monitoringą (1992–1998 m.), neatsitiktinai būtent Augustinui buvo patikėtas monitoringo programos sudarytojo ir darbų koordinatoriaus vaidmuo. Senkant Geologijos instituto upei, karstinis regionas ir „Tatulos“ programa tapo

mums gelbėjimosi sala. Paskutinis gaivus tikrosios geologijos vėjas mums su Augustinu buvo Biržų naftotiekio užsakytas darbas įvertinti naftotiekio trasos ekologinės rizikos veiksnius potencialios avarijos atveju. Turėjome mechaninį gręžimo agregatą, tad vėl galėjome pajusti šviežio kerno kvapą, pačiuo pinėti margaspalvį Pamušio svitos molį, Įstro ir Tatulos svitų dolomitą, gipsą ir į sukarstėjusio gipso ertmės suplautą karstinį guralą.

Šiandien bendras mūsų su Augustinu rūpestis ir jo viso gyvenimo širdies skausmas – Šeškinės ozas, kurio apsaugai užtikrinti valstybinio draustinio statusas, rodos, jau ranka buvo pasiekiamas. Bet sustabdė įsisukęs COVID-19 virusas...

Prisiminiau vardus artimiausių bendražygių, su kuriais turėčiau pasidalyti „Auksinio geologo plaktuko“ apdovanojimu. Dar daugiau kolegų ir kolegių liko nepamirėta. Jų nuoširdi pagalba ir moralinė parama lydėjo mane visada – visuose darbo ir visuomeninės veiklos baruose, jaučiau ją per visą Geologijos instituto gyvavimo laiką. Jaučiu ir dabar – prisimindamas ar susitikdamas, išgirdęs balsą telefono ragelyje...

Neapsimestinai klausiau, ar iš tikrųjų nusipelniau garbingo „Auksinio plaktuko“, ar padariau viską, ką galėjau ir privalėjau padaryti? Ta smagi devono stratigrafinių diskusijų ir rungtyniavimo būsena, sakyčiau, atėmė per daug energijos ir laiko, kurio jaunystėje netausojame. Vaisingesnis būtų buvęs vienas ramus darbas su geologo plaktuku ir poliarizaciniu mikroskopu, grožintis mikrostruktūrų spalvomis. Bet norėjosi vis daugiau: taikyti naujus tyrimo metodus, siekti apibendrinamųjų paleogeografinių išvadų. O juk konkretus nustatytas faktas turi didesnę išliekamąją vertę nei išvados. Todėl nuolat atradėjo būsenoje esantis paleontologas yra kur kas laimesnis už litologą...

Žvelgdamas retrospektyviai galėčiau pasakyti, jog per anksti tapau „vadovaujančiu“ – buvau Mineralinių žaliavų sektoriaus, vėliau išaugusio į Litologijos ir naudingųjų iškasenų skyrių, vadovu. Iš pradžių teko viskuo rūpintis siekiant ne vien mokslinių idėjų realizavimo,

bet ir praktinio rezultato. Kūrėme spektrinės analizės laboratoriją, įmindami pirmąsias geocheminių tyrimų pėdas institute, o Vytautas Baltakis šią naują – geocheminių tyrimų – kryptį išplėtojo. Taip pat turėjome gerokai paplušėti, kad įtikintume valdžią dėl naujos apdailos medžiagos – lietuviško dolomito – perspektyvos. Visą mėnesį du jauni laborantai, įsitaisę ant žolės Geologijos instituto kieme, smėlio pjūklų pjovė dolomito plokštes. Vėliau dolomitui ir kitoms naudingosioms iškaskenoms tirti buvo įsteigta Vinco Mikailos vadovaujama laboratorija.

1973 m., tapęs sąjunginės Mokslų akademijos Litologijos komiteto Pabaltijo skyriaus pirmininku, panirau į organizacinį darbą. Metodiniai seminarai litologinių tyrimų duomenų interpretacijos klausimais savaime išsirutuliojo į apibendrinimus, litologinių-facijinių ir litologinių (tiksliau, sedimentinių)-paleogeografinių žemėlapių sudarymą. Ir tai nebuvo vien mada, nes ir mūsų kaimynai latviai ir estai jau buvo pribrendę daryti platesnes išvadas apie paleogeografinę Rytų Europos platformos raidą.

Ne viską spėta baigti, atvesti iki pergalingo finišo. Iš rankraščių darbų, atiduotų į Lietuvos geologijos tarnybos (anksčiau – valdybos) Geologijos fondą ir neišvydusių dienos šviesos spausdintu pavidalu, nurodyčiau du. Tai 1982 m. ataskaita apie Pietų Pabaltijo devono uolienų litogenetinę klasifikaciją ir litotekos sudarymą. O antras – 1988 m. baigtas su kolegomis iš Latvijos ir Estijos parengtas litologinių (sedimentinių)-paleogeografinių žemėlapių kompleksas su paaiškinamaisiais tekstais (rusų k.). Žemėlapiai masteliu 1:2 500 000 sudaryti pagal geologinės raidos etapus (svitas) nuo vendos iki devono. Taikyta originali, kruopščiai apgalvota profilinio žemėlapių sudarymo metodika (Pabaltijo vendos-devono litologiniai-paleogeografiniai žemėlapiai. Ataskaita už 1985–1988 m., ats. vykd. V. Narbutas, vykd. L. Savaitova, V. Korkutis, A. Zabels ir kt. Vilnius, 1988 (rusų k.)). Leidinyje „Lietuvos geologijos institutas. 1941–2001“ šis darbas apskritai neminimas, o mano pradėtas rengti spaudai

viso fanerozojaus 46 žemėlapių kompleksas užbaigtas ne 1985 m., o 1995 m. (83 p.). Tokią šių darbų baigtį lėmė ir objektyvios aplinkybės, ir subjektyvios priežastys, kurių aiškinimasis būtų panašus į A. Kurosavos filme „Rasiomono vartai“ įvykusios istorijos atpasakojimą... 2001 m., prasidėjus Geologijos instituto griūčiai, uolienų pavyzdžių kolekcija, eksponuojanti aprašytus litogenetinius uolienų tipus, iš pradžių iš antro instituto aukšto nukeliavo į trečiąjį, vėliau atskirais spintos stalčiais į patį apatinį rūsio aukštą, kol, galiausiai, gerokai aptrupėjusi atsidūrė Vievio kerno saugykloje (dabar – Žemės gelmių informacijos centras).

Pavartoju griūties terminą, kuris išsigelbėjusiems ir savo egzistenciją pratęsusiems bendradarbiams gali atrodyti įžeidus, tačiau didumai prekarverto geologijos tyrėjų veteranų instituto tapsmas Geologijos ir geografijos institutu, vėliau iškeliavimas į Gamtos tyrimų centrą sutapo su tyrimų tematikos, laboratorinės bazės ir jų pačių, einančių į pelnytą poilsį, griūtimi. Prisimenu vieną lauko darbų prie Armonos atvejį. Į mūsų sunkvežimį trinkelėjo iš lauko keliuko įsukęs dviratininkas – dviratis įstrigo prie sunkvežimio kėbulo, o juo važiuojęs žmogus atsidūrė griovyje. Ir, žinoma, buvo išbartas: „Kaip važiuoji, galėjo avarija įvykti!“ O jis toks liūdnas ir sako: „Tai juk ir įvyko...“ Kaip ir mums, baigusiems savo aktyvią veiklą institute... Kaip dabar madinga sakyti: turim, ką turim, įvyko tai, kas turėjo įvykti. Darbų pobūdį apsprendžia jų poreikis, o asmeniškai kiekvieno individo atveju – gebėjimas prisitaikyti, sudominti savo atradimais ir technologijomis.

Stebiu pievą mūsų namo kieme... Per sausrą išdžiūvusi, po gausaus lietaus ji vėl sužaliavo, joje pabiro gausybė iki tol nematytų lapelių. Atsigręžęs į pradžią, į savo ir į Geologijos instituto jaunystę, prasidėjusią T. Vrublevskio gatvėje, matau tą patį kasmetinį gamtos ratą: gimimą, pavasarinį žydėjimą, vasaros brandą, rudenio vaisius ir krentančius lapus. „Medžiai be lapų, nieko jie nesako“, – dainuoja žinomas dainininkas. O parko taku prie Neries su mama eidamas mažylis renka į puokštę sausus geltonus klevų lapus...